

A mecénatúra ellen

Sir Walter Scott az írói jutalmakról és az irodalmi piacról

„...a költők, történészek és filozófusok általában jobb, ha megszenvednek azért (...) hogy megtalálják a maguk árát a piacon, s ha arra neveljük az írókat, hogy szokásukká legyen az államtól várni viszonzást, az egyaránt rossz az államnak és az irodalomnak is. (...) Szigorú szabály, hogy a szerzőket az olvasóiknak kell díjazniuk, de minden nemzedékben van néhány kivétel ez alól.”

Thomas Babington Macaulay,
'William Pitt' (1859)

A brit Királyi Irodalmi Társaság (*Royal Society of Literature*) – a továbbiakban: Társaság – 1823-ban alakult meg IV. György védnöksége alatt. Az uralkodó anyagi támogatásával létrejött testület célja az volt, hogy előmozdítsa az „irodalom fejlődését”, ösztönözze a régi irodalmi emlékek közzétételét, illetve „mértéket szabjon” az angol nyelvnek, és „megőrizze tisztaságát”. Az alapszabály ötödik pontja azt is kimondta, hogy a Társaság évente díjat oszt ki, egyéni jelentkezés alapján, arra érdemes írók részére, feltéve, hogy műveik nem ütköznek a vallás és az erkölcs elveivel.¹

* A tanulmány „A 19. századi magyar irodalom politikai gazdaságtana” Lendület-kutatócsoport (34080 LP 2019) kutatási programjának részeként készült.

1 A Társaság alapításának történetéről: David Gardner WILLIAMS, *The Royal Society of Literature and the Patronage of George IV* (New York: Garland, 1987). Az alapszabály (*Constitution and Regulations of The Royal Society of Literature*) eredeti példánya letölthető innen: <https://books.google.dj/books?id=Yl8IAAAAQAAJ>

A piac és az érdemek

Az udvar még 1821 tavaszán, az előkészítés során kikéri a király kedvenc írója, Sir Walter Scott véleményét, aki terjedelmes beadványban tiltakozik a Társaság létrehozása ellen. Két évtizedes irodalmi működésének tapasztalataira hivatkozva leszögezi, hogy az írók uralkodói jutalmazása „teljesen haszontalan”, hiszen

manapság bármely rendű-rangú ember, ha valami érdemlegeset tesz a köz támogatásának az elnyerésére, biztosan el is fogja nyerni. A tervezet 100 fonttal kíván honorálni szellemű műveket (*work of genius*); akármelyik könyvkiadó tízszer vagy hússzor annyit is megad értük [...]. Ilyen jutalmak mellett az írók nem fogják törni magukat e jóval csekélyebb díj után, hiszen itt a kudarccal biztos gyalázat, a siker dicsősége viszont nagyon is kétséges. A Társaság ennél fogva nem ösztönözné az írók versengését. A pálya egyébként is nyitva előttük, s ha igazán van bennük érdem, ritkán kerül el őket jogos részük a közönség tapsaiból és az egyéni haszonból.²

Scott tehát lényegében azt állítja, hogy az irodalmi piac magától jutalmazza az arra érdemeseket. Ennek a mechanizmusaiba fölösleges, sőt, káros beavatkozni, ugyanis nem áll fenn az a szembeállítás, amelyre a Társaság alapszabálya majd a díj alapításának indoklásakor is hivatkozik, nevezetesen, hogy így olyan magasrendű irodalmi alkotások létrejötte és közzététele válhat lehetségessé, amelyek ugyan „nagy belső értékkel” bírnak, de nem számíthatnak olyan népszerűségre, amelylyel kiváltanak „a könyvkiadók érdeklődését”.³ Scott azt állítja, hogy az érték és a népszerűség együtt jár. A szellemi nagyság szükségképpen olvasói tetszést vált ki, amely tetszés vásárlói döntésekben nyilvánul meg azon a piacon, amelyen az irodalom a maga javait forgalmazza. A könyvkiadó szándéka egy-egy mű kiadására ezt a közösségi ítéletet előlegezi meg és annak várható mértéket fizeti meg a szerzőnek nyújtott honoráriummal. S ha ebbe a mindenki számára „nyitott pályába” és az azon folyó „versengésbe” kívülről vagy felülről beavatkozunk, csak felborítjuk annak méltányos egyensúlyát. A piacon érvényre jutó, szellemi érdemeket és anyagi javadalmakat összehangoló közösségi értékelést nem ellensúlyozni kell a mecenatúra jutalomtételeivel, hanem hagyni kell érvényesülni.

2 Walter Scott Sir John Villiers-nek, 1821. ápr. 7., in *The Letters of Sir Walter Scott. Centenary edition*, ed. H. J. C. GRIERSON, 12 vol. (London: Constable & Co., 1932–1937), 6:398–399.

3 „may be of great intrinsic value, but not of which usually claims the attention of Publishers”, *Constitution and Regulations*.

Az írók jutalmazása továbbá politikai szempontból is rossz fényt vetne a királyra:

Jakobinus firkászok mutogatnának [a díjra], mint kísérletre, hogy az uralkodó elvakítsa és rabságba döntse a népét azzal, hogy járadékokkal személyesen a trónhoz köti az íróit. [...] Minden dolgok közül az abszolút függetlenség a legszükségesebb a közéleti ember számára, mind a politikában, mind az irodalomban. Hogy hasznára legyen királyának és az országnak, nem csupán szabadnak kell lennie, hanem felette kell állnia mindennek, amit személyes függésként lehetne érteni vagy félreérteni.⁴

Az uralkodói mecénatúra tehát azért veszélyes gesztus, mert a zsarnokság jeleként vehető, hiszen hatalmi szóval nyúl bele a közösség öngazgatásába, megsértve a szabad véleménynyilvánításnak és a nyilvánosság függetlenségének, végső soron a törvény és a piac előtti egyenlőségnek az elvét – legalábbis ezt a látszatot keltene a politikai felforgatók (a „jakobinusok”, vagyis radikális demokraták, republikánusok) szemében.

Scott ugyanakkor elismeri, hogy érdem és jutalom összhangjában „szélsőségesen ritka” esetben adódhat zavar, vagyis előfordulhat, hogy valaki nagyszerűt alkot, a piac mégsem honorálja kellőképpen. Két ilyen kivételt nevez meg, az egyik Coleridge, a másik a gótikus regényíró Charles Robert Maturin: „nem jut eszembe más vitathatatlan lángelme, aki hálásan fogadna évente 100 fontot, vagy aki nek ekkora összeget nagyvonalúan lehetne felajánlani”.⁵ Scott szerint a jutalom összege önmagában is megalázó, hiszen, mint hozzáteszi, száz font egy „nagyobb háztartásban foglalkoztatott inas” egyévi jövedelmének felel meg.⁶ Ezzel ugyanakkor nem azt vonja kétségbe, hogy az írással foglalkozók körében ne volna igény ilyen mértékű támogatásra: „Bizonyos, hogy vannak elegenden, akik kapnának utána, de ezek éppen azok, akiket középszerűségük és sóvár hajlamaik méltatlanná tesznek a királyi jóakaratra vagy e királyi jóakarattal válna nevetségessé amennyiben rájuk terjedne ki.”⁷

Mivel egy ilyen csekély összegű díj az „átlagos tehetségűek” számára volna vonzó, ezért a várható jelentkezők kiléte nem emelné, hanem rombolná a Társaság tekintélyét. Másrészt, a juttatást kérelmező egyszersmind azt is elismerné, hogy egyike „az irodalom igazolt és tanult koldusainak” (*badged and learned almsmen*

4 GRIERSON, *The Letters of Sir Walter Scott*, 6:405.

5 Uo., 6:399.

6 Uo., 6:401.

7 Uo., 6:399.

of literature),⁸ vagyis a királyi jutalom összemosódna a segélyezéssel. A pénzzavarban lévő írók kisegítése – és Scott itt már nem is „jutalomról” (*reward*), hanem kifejezetten „segélyről” (*relief*) beszél – nem az uralkodó, hanem a jótékonyági egyesületek feladata.⁹ Ezek közül Scott elsősorban az évszázadok óta létező angol állami szegénységélyezési rendszer irodalmi megfelelőjeként, magánadományokból létrehozott alapítvány, az Irodalmi Alap (*Literary Fund*) – a továbbiakban: Alap – működésére utalhatott: az Alap nem a fel nem ismert szakmai kiválóságot kívánta jutalmazni, hanem kifejezetten az irodalmi piac alsóbb fertályaiban tevékenykedő írók számára utalt ki esetenként 5 és 50 font közötti értékben segélyt, többek közt ideiglenes munkaképtelenség esetén.¹⁰ Scott ugyanakkor megjegyzi, hogy az efféle szervezeteknél is hatékonyabb – mert tapintatosabb – útja a segítségadásnak a privát adomány, hiszen azért a „szegény ördögnek” nem nyilvánosan kell folyamodnia, vállalva, hogy „miként egy koldusnak”, az ő számára is „kiállítják a szegénységi bizonyítványt” (*mendicity ticket*); mint bizalmasan utal rá, ő maga is gyakran juttat 50–100 fontnyi gyorssegélyt „szerencsétlen írók megsegítésére”.¹¹ Amikor egy évvel korábban, 1820-ban az Alap felkéri Scottot, hogy legyen az adományozójuk, ezt is azzal hárítja el, hogy magánúton már támogatja azokat, akik nála „kevésbé szerencsések az irodalomban”, s ebben nem szorul közvetítő szervezetre, mivel egyedül is képes „megítélni” az illetők „érdemeit és szükségleteit” (Scott többek között éppen Coleridge-ot és Maturint pénzelte, akik egyébként az Alaptól is rendszeresen húztak kisebb-nagyobb összegeket).¹² Magánadományozóként tehát Scott hasonló szerepet vindikál magának, mint amit egyébként a piacnak tulajdonít, vagyis érdem, szükséglet és támogatás összehangolását. Megjegyzése arra is rávilágít, hogy az érdem képzete immár része a jótékonyág logikájának: a segély nem pusztán az önzetlen felebaráti *caritas* kifejeződése, hiszen mértékét a szűkölködő érdemeinek a felmérése határozza

8 Uo., 6:401.

9 Uo., 6:402. Amikor beadványa után néhány hónappal Scott beprotezsálja az udvarnál a skót pásztor-költő James Hoggot, népballadagyűjtései egyik adatközlőjét, a díjat maga is segélyként és nem jutalomként értelmezi: vö. Scott Lord Montagunak, 1821. júl. 1., in GRIERSON, *The Letters of Sir Walter Scott*, 6:487–488.

10 Az 1790-ben alapított szervezet létrejöttének és működésének korai történetéről: Nigel CROSS, *The Common Writer: Life in Nineteenth-Century Grub Street* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 8–37. Hasonló törekvésekről magyar vonatkozásban lásd T. SZABÓ Levente alapvető tanulmányát: „Az irodalmi hivatásosodás és az írói szolidaritás új formái a 19. század közepén: a Magyar Írói Segélyegylet esete,” *Irodalomtörténet* 39, (2008): 347–376.

11 GRIERSON, *The Letters of Sir Walter Scott*, 6:403.

12 Vö. CROSS, *The Common Writer...*, 25–6.

meg.¹³ Ha tetszik, a karitativitás maga is piacosodik: versenyt generál és ellenszolgáltatásként fogható fel.

Szembetűnő, hogy Scott beadványa a szellemi teljesítmények arányos piaci ellentételezése kapcsán kifejezetten „közösségi támogatásról” vagy „társadalmi patronációról” (*the patronage of the public*) beszél, vagyis azt sugallja, hogy a piac maga lett mecénássá. Az irodalom hivatássá válásának történeteiben a mecenatúra és a piac általában két egymást váltó fázist jelöl. E kettő akadozó átmenetére utalt Goethe, amikor önéletrajzában felidézte, hogy az 1770-es években a német olvasók még úgy gondolták, hogy „nem is a könyvet kell megfizetni, hanem a szerzőnek ez alkalommal meghálálni a haza szolgálatában szerzett érdemeit”.¹⁴ S az 1850-es években Kemény Zsigmond is a gazdasági szerkezetváltás elmaradásában látja majd a magyar irodalom fejlődésének kerékkötőjét, nevezetesen abban, hogy a magyar olvasó a könyvvásárlást a nemzeti kultúra dotációjának tekinti: „Pártolása mecénási s nem ügybaráti. Adni akar, nem élvezni. Adózik, nem pedig vásárol.”¹⁵ E két példában az olvasók donatori (vagyis nem fogyasztói) szerepértelmezése a nemzeti irodalmi piac kialakulásának gyermekbetegségeként kerül szóba. Scott számára viszont (egy immár kiépült) irodalmi piac abban az értelemben működik mecenatúraként, amennyiben a társadalom öngazgatásának fórumaként átveszi annak funkcióját, és azt a korábbi alakjában okafogyottá teszi. Mint a szellemi termékek létrejöttének oka, forgalmuk közege és értékük kifejezője, a piac léte azt fejezi ki, hogy a társadalom maga vált saját kulturális termelésének fenntartójává, s ebben nem szorul külső forrásra.

Önszabályozás, próbatétel, kiválasztódás

Beadványára Scott több egyetértő válaszlevelet is kapott az udvarból.¹⁶ Az uralkodói szándékot azonban ez nem állította meg: a Királyi Irodalmi Társaságot megalapították (ma is létezik), díjait évente kiosztották (ma is kiosztják), illetve

13 A jótékonyág történetében a reformáció kora hozza el az érdem-alapú, racionalizált és bürokratizált segélyezést; erről Max Weber nyomán lásd: Thomas Max SAFLEY, „Introduction”, in *The Reformation of Charity. The Secular and the Religious in Early Modern Poor Relief*, ed. Thomas Max SAFLEY, 1–14 (Boston, Leiden: Brill, 2003).

14 Johann Wolfgang Goethe, *Életemből. Költészet és valóság*, ford. SZÖLLŐSY Klára (Budapest: Európa, 1982), 464–465.

15 KEMÉNY Zsigmond, *Élet és irodalom* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971), 259.

16 Vö. GRIERSON, *The Letters of Sir Walter Scott*, 6:397, 417.

IV. György magánvagyonából évjáradékot is létrehozott, melyet haláláig, 1830-ig, folyósítottak tíz kiválasztott számára.¹⁷

Scott tiltakozása tehát nem érte el a célzott hatást, mégis fontos dokumentum, mert kitűnik belőle, hogy az önszabályozó piac hatékonyságáról vallott gazdaságtani nézetek miként csatornázódtak be a kultúra önszemléletébe. *A nemzetek gazdagságában* (1776) Adam Smith mellett érvelt, hogy a kifejezetten a közjó érdekében végrehajtott cselekvések ritkán érik el a szándékolt hatást, illetve hogy a kereskedő társadalmakban egyedül a koldus megélhetése függ polgártársai jóindulatán, a többieké mások önszeretetének kielégítésén.¹⁸ Smith továbbá egyetértően idézte Hume nézetét, miszerint a legtöbb „mesterség és hivatás” (*arts and professions*) olyan természetű, hogy „miközben előmozdítják a társadalom javát, egyszersmind hasznosak és kellemesek is az egyén számára”, ennél fogva az államnak ezeket „azok támogatására kell bíznia, akiknek a javára szolgál”.¹⁹ Scott érvei alapvetően ezeket a gondolatokat visszhangozzák, illetve beadványának szóhasználatát is a szabadkereskedelem gazdaságtanát idézi: amiként Smith szerint a kereskedelmi privilégiumok eltorzítják a versenyt, úgy Scott szemében az Irodalmi Társaság szintén „kiváltságos szervezet” (*privileged society*) volna, amely „monopolizálja a tehetséget” (*monopoly of talent*).²⁰

A szellemi tevékenység piaci felfogásával szemben ugyanakkor ennek az időszaknak a jellemző fejleménye az a törekvés is, hogy a kultúra fogalmát általában a gazdasággal szembeállítva alapozzák meg.²¹ Ennek egyik jellegzetes képviselője

17 Ez utóbbival az uralkodó talán éppen Scottnak azt a sugallatát követte, hogy inkább saját egyéni döntése alapján – vagyis ne egy testület útján – támogasson olyan szerzőket, akik már nevet szereztek maguknak, vagy enyhítse azok „ínségét”, akik „elismert érdemeik mellett sem voltak elég szerencsések [anyagi] függetlenséget szerezni.” Scott Lord Viscount Sidmouth-nak, 1821. ápr. 20., in *uo.*, 6:403–4, 418.

18 Adam SMITH, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, eds. R.H. CAMPBELL, A.S. SKINNER and W.B. TODD (Oxford: Oxford University Press, 1976), 27.

19 *Uo.*, 790. Smith ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy egyes közfeladatokat az államnak kell ellátnia, illetve az irodalmat és a tudományt az „improduktív” termelésformák közé sorolva azt sugallta, hogy művelői éppolyan eltartandó társadalmi csoportot képeznek, mint a lelkészek, a hadsereg vagy a királyi udvar (*Uo.*, 330–349). (A fenti Hume-idézetre Madarász Aladár figyelmeztetett, ahogy arra is, hogy Smith maga is részesült színekúra-jellegű jövedelemben: az ifjú Buccleuch herceg házitanítójaként 1764 és 1766 között kapott járandóságát élete végéig folyósították.)

20 Vö. Scott Lord Viscount Sidmouth-nak, 1821. ápr. 20., in GRIERSON, *The Letters of Sir Walter Scott*, 6:402–3.

21 Ennek klasszikus elemzését lásd: Raymond WILLIAMS, *Culture and Society 1780–1950* (London: Penguin, 1966), 48–84. A ’romantikusok vs. utilitaristák’ vita történetéről: Donald WINCH, „Mr Gradgrind and Jerusalem”, in *Economy, polity, and society: British intellectual history 1750–1950*, eds. Stefan COLLINI, Richard WHATMORE and Brian YOUNG, 243–266 (Cambridge: Cambridge University Press).

maga Coleridge – vagyis, Scott szemében, mint láttuk, a piac ítélőszékének egyik véttlen áldozata. Coleridge az írókat olyan állami fenntartású (az anglikán egyházszervezethez hasonló) rend tagjaiként szerette volna látni, mely a társadalom szellemi nevelőjeként ellensúlyozza a kereskedelem és az ipar fejlődése nyomán támadt anyagiasság hatásait.²² Amikor Scott amellett érvel, hogy az irodalmi piac a szellemi érdemeket erkölcsi elismeréssel és anyagi javakkal egyaránt arányosan jutalmazza, akkor ezt a képet nyilván önmagára, az ünnepeelt és mesésen kereső író alakjára szabja. De ez Coleridge esetében sem volt másként: az irodalom és a piac elválasztásakor ő szintén a saját alkotói helyzetét képezte le, hiszen egész életében segélyekből, állami apanázsokból és magánadományokból élt – az Irodalmi Alap és a Királyi Irodalmi Társaság mellett magántámogatók, köztük író-társai, Byron, Wordsworth, de Quincey és maga Scott tartották el.²³

A kereskedői szemlélet intellektuális igazolójának, vagyis a politikai gazdaságtan tudományának az ostromozásakor Coleridge és nemzedéktársai elsősorú célpontja Thomas Malthus volt. Malthus abból a felismerésből indult ki, hogy a társadalmi és gazdasági fejlődés nem fenntartható, mivel a népesség gyorsabb ütemben növekszik, mint a termőföldek eltartóképessége. A túlnépesedés egyik okát éppen a kiterjedt segélyezésben látta. Erről adott bírálata összekapcsolható Scottnak a kulturális mecenatúra okafogyottságára, illetve erkölcsi és politikai hátulütőire rámutató gondolatmenetével. Malthus úgy ítélte, a szegénységet bizonyos mértékben maga a szegénységélyezés hozza létre („create the poor which they maintain”), mivel a nyomorgók eltartásával szaporodásra ösztönözi őket, a növekvő népességszám pedig tovább csökkenti a béreket, még nagyobb nyomort idézve elő.²⁴ Malthust követte az 1820–30-as években a brit politikai gazdaságtan „evangéliumi” vonulata is, amely amellett érvelt, hogy a piac az Isten által az ember elé állított, erkölcsi nemesedését és szellemi fejlődését biztosító próbatételek akadálypályája, ezért a segélyezés nem csupán gazdaságilag káros, hanem a gondviselés szándékaival is ellentétes.²⁵ (Megjegyzendő ugyanakkor, hogy 1824 és 1830 között Coleridge mellett maga Malthus lesz az uralkodói évjáradék egyik

22 Vö. Philip CONNELL, *Romanticism, Economics and the Question of 'Culture'* (Oxford – New York: Oxford University Press, 2001), 122–159.

23 Vö. CROSS, *The Common Writer...*, 51–55. Coleridge fiatal íróknak szóló tanácsait, hogy ne hivatásként üzzék az irodalmat („never pursue literature as a trade”), s a pénz vagy a hírnév csak járulékos céljuk legyen, lásd: Samuel Taylor COLERIDGE, *Biographia Literaria; Or, Biographical Sketches Of My Literary Life And Opinions; And Two Lay Sermons* (London: George Bell, 1884), 108–109.

24 Thomas MALTHUS, *An Essay on the Principle of Population* [1798] (Oxford – New York: Oxford University Press, 1993), 39.

25 Vö. Boyd HILTON, *The Age of Atonement: The Influence of Evangelicalism on Social and Economic Thought, 1795–1865* (New York: Clarendon, Oxford University Press, 1988); A. M. C. WATERMAN,

kitüntettetje.²⁶ Vagyis, némileg sarkítva a helyzetet, elfogad egy olyan állami apánázst, amelynek észszerűségét más összefüggésben vitatta.)

A piacról mint a túlnépesedést fékező mechanizmusról vagy az egyén fejlődését szolgáló próbatételről szóló érveket a kulturális életre alkalmazva azt kapjuk, hogy az irodalmi segélyezés az életképtelen írók számát gyarapítja, mivel csökkenti a pálya megélhetési kockázatait: a piaci jövedelemhez nem jutó író is számíthat bevételre. Megfordítva: mecenatúra vagy kulturális segélyezés híján idővel nem volnának életképtelen írók, mivel a piac kiostálná őket. Nem véletlen, hogy már az Irodalmi Alap megszervezői is hangsúlyozták, segélyeikkel nem kívánják azokat támogatni, akik csak hiszik, hogy rendelkeznek az írói pályájához szükséges képességekkel.²⁷ Scott beadványa is kitér arra, hogy a dilettáns „versfaragást” (*poetastering*) nem szabad bátorítani,²⁸ s az Irodalmi Társaság ügyében írott egyik későbbi levelében maga is a küzdelem és a próbatétel jótékony hatását hangsúlyozza: „Hagyjuk, hogy az írók megharcoljanak a közönségükért”.²⁹ A korszak egészének mérlegét megvonva ugyanakkor emellett is lehet érvelni, hogy éppenséggel a könyv- és sajtóipar profitabilitásához volt szükség ezeknek a forrásoknak a bevonására. Az irodalom úgy tudott nyereségesen egyre szélesebb piacra termelni, hogy egyre több íróat alkalmazott, miközben nem biztosított mindannyiójuk számára megélhetést. Vagyis az irodalmi segélyezés – mint az írók számára létrehozott „informális jóléti állam” – nélkül az egész üzletág fenntarthatatlan lett volna.³⁰

Malthus „népesedési elve” hatott a természetes kiválasztódás gondolatára is, s az önszabályozás és a külső beavatkozás viszonya ez utóbbiban is kérdés maradt, biológiai, szociális és kulturális értelemben egyaránt. A darwinisták megosztottak voltak abban, hogy az evolúció elvének a társadalomfejlődésre való kiterjesztése milyen szerepet jelöl ki az állam számára. A biológus Thomas Huxley és a szociológus Herbert Spencer 1871-es vitája jól összefoglalja az egyes álláspontokat. Huxley úgy ítélte, hogy miként az élővilág evolúciója sem tisztán a *laissez-faire* alapján zajlik, hiszen a biológiai organizmusokban sem követheti minden szerv pusztán a saját érdekeit, úgy a tudomány és a kultúra fejlődéséhez is szükség van központi céltételezésre és az állam tevőleges támogatására – még Angliában

---

Revolution, Economics and Religion. Christian Political Economy 1798–1833 (Cambridge: Cambridge University Press, 1991).

26 Vö. CROSS, *The Common Writer...*, 54.

27 Uo., 14.

28 GRIERSON, *The Letters of Sir Walter Scott*, 6:404.

29 Scott Lord Viscount Sidmouth-nak, 1821. ápr. 20., in uo., 6:418.

30 Vö. CROSS, *The Common Writer...*, 6.

is, ahol ez hagyományosan magánkezdeményezések alapján és a piac közegében történik. Ahogy „Európa minden országában az állam hozott létre egyetemeket, könyvtárakat, képtárakat, múzeumokat és laboratóriumokat, végtelen szolgálatot téve ezzel a szellemi és erkölcsi haladásnak és az emberiség kiművelésének”, úgy Angliában is az államnak kell biztosítania a tudományos kutatás, vagyis a tudás társadalmi hasznosulásának anyagi feltételeit.³¹ Spencer szerint ezzel szemben az államnak kifejezetten távol kell tartania magát a tudománytól és az oktatástól, mivel az eszméknek (köztük az evolúció tudományos igazságának) ezeken a területeken is maguknak kell kiküzdeniük fennmaradásukat és érvényesülésüket. Fontosnak érzi rámutatni, hogy nincs ez másként az irodalomban sem:

Az irodalom, amelyben senki mögé nem szorulunk, nálunk semmivel sem tartozik az állami segítségnek (*State-aid*). Az a költészet lesz maradandó, amelyet nem hivatalos ösztöklésre írtak [...]. Az irodalom egyéb formái sem szorulnak állami támogatásra (*State-patronage*). Valaha azért kezdtek regényeket írni, mert a közönség kedvelte a regényeket, és a közönség folytatólagos tetszése teszi folyamatossá a regények termelését, bár ennek során sok értéktelen is létrejött, sok olyasmi, amin semmilyen akadémia vagy egyéb szerv felügyelete sem javított volna.³²

Közvetve ehhez a vitához szólt hozzá John Stuart Mill is, a politikai gazdaságtan felől. Először 1848-ban megjelent nagy munkájának egyik kulcsfejezetében, ahol a könyv egészével képviselt „*laissez-faire* doktrína” és a „be nem avatkozási alapelv” korlátait vizsgálja, Mill azt veti fel, hogy míg munkája *eszközeit* leginkább maga a munkás képes megítélni, a vásárló nem mindig avatott bírója az így előállított termék *céljának*. Különösen a szellemi termékek esetében nem, vagyis amikor a használat tétje a „társadalom minősége”.

A műveletlen nem lehet hozzáértő bírója a művelődésnek (*cultivation*). Akiknek a leginkább szükségük volna arra, hogy bölcsőbbé és jobbá váljanak, rendszerint ők vágnak erre a legkevésbé, vagy ha vágnak is rá, nem képesek a saját erejükből megtalálni ennek a módját. [...] [mivel] a fejlődésre szorulóknak maguknak tökéletlen vagy teljesen téves

31 Vö. Thomas Henry HUXLEY, „Administrative Nihilism” [1871], in Thomas Henry HUXLEY, *Collected Essays. Volume 1: Methods and Results*, 251–289 (Cambridge: Cambridge University Press).

32 Vö. Herbert SPENCER, „Specialized Administration” [1871], in Herbert SPENCER, *The Man versus the State. With Six Essays on Government, Society, and Freedom*, 435–486 (Indianapolis: Liberty Classics, 1981), 470–471.

felfogásuk van arról, hogy mit is akarnak, a piaci kereslet által előhívott kínálat semmiképpen sem az, amire szükségük van.³³

Mill tehát a piac hatókörét a társadalom képzését illetően korlátozandónak ítélte, s ezért érvel a fejezet további részében amellet, hogy az állam vegyen részt az oktatásban és a tudományfinanszírozásban, bár itt se törekedjen monopolhelyzetre.³⁴ A könyvnek az „improduktív munka” fogalmát elemző részéből kitűnik, hogy Mill az oktatáshoz hasonlóan a művészetnek – mint „emberi lényekben megtestesülő” munkának – is tulajdonít társadalmi „hasznosságot” (*utility*), mivel az olyan „tulajdonságokkal ruházza fel” az egyént, melyekkel „hasznára van önmagának vagy másoknak”.³⁵ Mill az irodalmat a Coleridge-ről írott esszéjében, illetve önéletrajzában is a társadalmi *Bildung* és az egyén mentális egyensúlyának biztosítékaként tárgyalta, de ettől még aligha gondolta, hogy az államnak tevőlegesen be kellene avatkozni annak forgalmába. Amennyiben az oktatás széles körben kifejleszti a kifinomult szellemi értékelés képességét, az irodalmi piac megfelelően ellátja majd a feladatát.

Liberális piac, konzervatív politika

Scott politikai értelemben a konzervatívok közé tartozott, de a mecénatúra elleni érvei a piac liberális apológiáját előlegezik meg.³⁶ Ebben akár annak jelét is láthatni, hogy a napóleoni háborúk utáni időszakban a „laissez-faire gazdaságpolitika és a politikai konzervativizmus” miként lép „koalícióra” egymással, s a „piaci szabadság” miként válik a „forradalmi szabadság” ellentétévé.³⁷

33 John Stuart MILL, *Principles of Political Economy. With Some of Their Applications to Social Philosophy* [1848], ed. Stephen NATHANSON (Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing, 2004), 287.

34 Uo., 288–290, 301–302.

35 Uo., 28–29.

36 A beadványában felhozott példa, vagyis hogy a francia akadémia XIV. Lajos bőkezű támogatása ellenére is csak középszerű műveket hozott létre (GRIERSON, *The Letters of Sir Walter Scott*, 6:402.), hasonlít Spencer érvéhez, miszerint ugyan Franciaországban alapítottak állami műszaki főiskolákat, a vasutat mégis az angolok találták fel: vö. SPENCER, „Specialized Administration”, 467–468. Scott egy levele viszont Mill gondolatmenetét előlegezi meg arról, hogy a szellemi termékek vásárlói nem képesek megítélni annak értékét, amit vesznek: „Egy mészáros általában érti, hogy mi is az a marha. [...] De ki hallott már olyan könyvkereskedőről, akinek volt valami fogalma arról az árurol, amellyel kereskedett?” Scott Miss Seward-nak, 1807. szept., in GRIERSON, *The Letters of Sir Walter Scott*, 1:379.

37 Vö. Emma ROTHCHILD, *Economic Sentiments. Adam Smith, Condorcet, and the Enlightenment* (Cambridge, MA – London: Harvard University Press, 2001), 30, 48–49, 52–71.

A gazdasági hatékonyság és a politikai autonómia mellett Scott beadványa az irodalmi piac esztétikai semlegességét is hangsúlyozza. A piaci csere eszerint pluralizmusa miatt is ideális közege a szellemi termékek forgalmának, mert sokféle ízlésnek teret enged, s nem érvényesít kizárólagosan olyan értékrendet, melyet nem mindenki vall. Scott az esztétikai ítéletek eredendő sokszínűségére hivatkozva – mint megjegyzi, ha az íróknak maguknak kellene szavazniuk arról, hogy ki kapja az uralkodói elismerést, mindenki mást nevezne meg – figyelmeztet arra, hogy a Társaság minden döntése „egyéni ízlésbéli meggyőződést (*a particular creed of taste*) kényszerítene rá” a nyilvánosság egészére.³⁸

A Mill által észlelt veszély, vagyis hogy a kultúráról olyanok mondanak (fogyasztói döntésekben is kifejezett) ítéletet, akik maguk kulturálatlanok, Scott számára talán azért volt kevésbé égető probléma, mert az irodalmi piacon eleve kevésbé számolt a kulturálatlanokkal – ahogy a politikai közösségbe sem értett bele mindenkit: a végsőkig ellenezte az 1832-es Reform Billt, vagyis a választójog kiterjesztését. S bár a királynak szóló beadványában, mint láttuk, hangsúlyozza, hogy immár „bármely rendű-rangú ember” (*man of any rank or station*) megkísérelhet érvényesülni az irodalmi piacon, érvelése mégis azt sugallja, hogy a piac közönsége a maga eredendő kiműveltsége révén lehet képes összességében méltányos értékelést adni a szellemi termékekről. Ezt a brit irodalmi piac akkori üzleti modellje is biztosítani látszott, hiszen a korban a könyvkiadás nagyon magas árszabású termékek kis példányszámban történő forgalmazásán alapult.³⁹ Scott legnépszerűbb műveinek eladási száma sem haladta meg a néhány tízezret: a piac társadalmi határait a gazdasági viszonyok jelölték ki, a társadalmi osztályok politikai és jogi elhatárolását képezve le a kultúrafogyasztás gyakorlatában. Scott piacfelfogása ennél fogva meritokratikus, de nem demokratikus. Piaci irodalmon nem tömegirodalmat, hanem magasabb társadalmi helyzetű és anyagi erejű rétegek irodalmát értette. A tömegirodalom 19. század végi megjelenése, vagyis az irodalomhoz való hozzáférés demokratizálódása, majd olyan társadalmi emancipációs folyamatok eredménye lesz, amelyeket ő alapvetően ellenzett.

Az irodalmi piacnak ez a képe az „irodalmi mező” önállósulásának folyamatait mutatja, de a Bourdieu által leírtaktól élesen eltérő modellben.⁴⁰ Scott pia-

38 GRIERSON, *The Letters of Sir Walter Scott*, 6:401–402.

39 Ezzel szemben például az amerikai könyvpiac alacsony árakkal és nagy példányszámban kiadott kevés címmel működött. Vö. J. A. SUTHERLAND, *Victorian Novelists and Publishers* (London: The Athlone Press, University of London, 1976), 17.

40 Scott és Bourdieu felfogását annak hangsúlyozása mellett lehet összevetni, hogy eltérő korszakokra és különböző társadalomtörténeti valóságokra vonatkoznak. A 19. századi brit irodalmi piac átfogóbb jellegű volt, mint a francia: „Dickens és Tennyson a piac teremtményei voltak, olyan értelemben,

cát ugyanis nem afféle „fordított gazdaságtan” határozza meg, amelyben elválna a „nagyközönség elvárásainak kielégítésére” törekvő „nagytermelés” és „az alkotók szűk piacának szóló tiszta alkotás”.⁴¹ Számára a műfaji presztízs nem ellentétes az üzleti sikerrel: Coleridge költeményei és Maturin rémregényei, mint láttuk, ugyanazon szabály (vagyis érdem és jutalom tendenciaszerű egybeesése) alól jelennek eseti kivétel. Azon az irodalmi piacon továbbá, amelyen Scott érvényesült, a költészet nem volt (Bourdieu megfogalmazásában) az „irodalmi világba zárva”. Első sikereit verses epikai művekkel – *The Lay of the Last Minstrel* (1805), *The Lady of the Lake* (1810) – aratja, vagyonát is ezekből származó bevételeivel alapozza meg, s akkor tér át a regényírásra, amikor ezt a piacot Byron elhódítja tőle. Regényírói pályája pedig arra ad példát, hogy az írói kísérletezés sem a „tiszta alkotás” kiváltsága: Scott egy nagyon nagy hatású új műforma, a történelmi regény kikísérletezésével arat egyszerre piaci sikert és irodalmi elismerést.

Ahogy a Bourdieu-féle „tiszta alkotásnak” feltétele „az Állam ítéleteitől való függés” kiiktatása,⁴² az irodalom autonómiája Scott szerint is megkívánja a politikai befolyás kizárását. Ezért figyelmeztet, hogy a királyi jutalmazásban a „jakobinus firkászok” a társadalmi szabadság visszavételét látnák, s ezért mutat rá arra is, mennyire rombolná a díj presztízsét, ha odaítélését erkölcsi és vallási kívánalmakhoz kötnék, hiszen ezzel több jelentős szerzőt, pl. Byront, eleve kizárnának a jutalmazhatók köréből.⁴³

Az írók politikai függetlensége ugyanakkor azért is lehetett ennyire hangsúlyos szempont Scott számára, mert saját esetében ez a függetlenség bizony nagyon is kétséges volt. Egész élete a konzervatív establishment szolgálatában zajlott, jogász karrierjét Tory főúri pártfogói egyengették (a skót igazságszolgáltatás intézményrendszerében így megszerzett bírói színekúráit élete végéig megtartotta), s irodal-

---

ahogy Flaubert és Baudelaire nem” – Paul DELANY, *Literature, Money and the Market. From Trollope to Amis* (London and New York: Palgrave, 2002), 99. A viktoriánus kor utolsó évtizedei sem a piaci és a piacon kívüli irodalom elválását, hanem a piac szerkezetének belső átrendeződését hozza el: a magas és az alacsony regiszterek vertikális tagolását felváltja egy horizontális tagolás, amelyben a modernista kísérletezés is megtalálja a maga piaci szegmensét. A 20. század első felében pedig Ezra Pound, James Joyce vagy T. S. Eliot azért tekinthettek el a kereskedelmi szempontoktól, mert vagy örökölt tőkék járadékaiból éltek, vagy a magánmecenatúra új, immár befektetői formáira támaszkodtak (vö. uo. 97–99, 125–171). Hozzátehetjük, az irodalmi segélyezés Scott korabeli világa és a modern irodalom finanszírozásának története abban a tekintetben folytonos, hogy az Irodalmi Alap majd Joseph Conrad, Joyce és D. H. Lawrence pályakezdését is támogatja. Vö. CROSS, *The Common Writer...*, 7.

41 Vö. Pierre BOURDIEU, *A művészet szabályai. Az irodalmi mező genezise és struktúrája*, ford. SEREGI Tamás (Budapest: Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola, 2013), 141.

42 Uo., 135.

43 Vö. GRIERSON, *The Letters of Sir Walter Scott*, 6:400.

mi műveivel szintén e patrónusok kegyeit kereste, az ifjabb William Pitt miniszterelnöktől az előbb régensként, majd királyként uralkodó IV. Györgyig.⁴⁴ Ezért hangzik nagyon személyesen, amikor beadványában leszögezi, hogy „a korona jutalmait (*the bounty of the crown*), ha íróra ruházzák, úgy kell adni, hogy világos legyen, az érdemeinek a jutalma és nem a párthívőnek (*partizan*) szóló jótétemény”.⁴⁵

Éppen ez teszi Scott pozícióját és nézeteit, egyszerre modernné és archaikussá. Míg irodalomfelfogása a piac általános térnyeréséhez kötődött, politikai lojalitásban kifejezetten ősi mintákat követett: legfőbb pártfogójára, a skót Buccleuch hercegre, klánja törzsfőjeként tekintett. Ez tükröződött a skót Felföld bárdköltői (*minstrel*) hagyományai iránti érdeklődésében is, hiszen ezek nem csupán régiségbúvárként, népballadák gyűjtőjeként és kiadójaként foglalkoztatták, hanem saját költői tevékenységét is az udvari dalnok szerepköre szerint fogta fel.⁴⁶ Ugyan ezért lehetett fontos számára a királyhoz fűződő kifejezetten kegyenci viszonya. Jellemző egybeesés, hogy a feudális presztízsökonomiában számára elérhető legnagyobb kitüntetés, az 1820-ban elnyert bárói cím, ugyanabban az időszakban éri, amikor regényíróként legnagyobb piaci sikereit aratja. Az is jellemző ugyanakkor, hogy míg a politikai szolgálatait honoráló báróságért kitartóan lobbizott,⁴⁷ az 1813-ban az udvar által felajánlott *poeta laureatus* címet elutasította. Az irodalomban azért tekinthette nem a gazdaságtól való függetlenséget, hanem éppen a piaci érvényesülést az alkotói autonómia zálogának, mert itt érezhette úgy, hogy nem szorul rá senki kegyére.

Hitel, adósság, csőd: a piac spekulatív méltányossága

Scott beadványának van egy olyan szakasza, ahol drámai képet fest arról, mit tenne, ha ő maga szorulna az Irodalmi Társaság pénzügyi segítségére: „Ha olyan helyzetben volnék is, hogy szükségem lenne rá, inkább levágnám a jobb karom (így biztosítva, hogy soha többé ne követhessem el azt a bűnt, hogy tollat fogok a kezembe) és kenyérért könyörögnék a ballal, mintsem elfogadnám.”⁴⁸

44 A pártfogók szerepéről Scott pályáján, illetve egyes műveiről mint nekik szóló politikai allegóriákról: John SUTHERLAND, *The Life of Walter Scott: A Critical Biography* (Oxford–Cambridge, MA: Blackwell, 1995), 71–72, 104–111, 142–3, 228.

45 Walter Scott Sir John Villiers-nek, 1821. ápr. 7., in GRIERSON, *The Letters of Sir Walter Scott*, 6:405.

46 Vö. SUTHERLAND, *The Life of Walter Scott...*, 103.

47 Scott báróságának történetéhez lásd: Peter GARSIDE, „Patriotism and Patronage: New Light on Scott's Baronetcy”, *The Modern Language Review* 77, no. 1 (1982): 16–28.

48 GRIERSON, *The Letters of Sir Walter Scott*, 6:401.

Látnoki sorok, hiszen néhány évvel később Scott életében pontosan ez a helyzet áll elő. A brit hitelpiac 1825–26-ös összeomlása, a század első nagy kipukkánzó pénzügyi buborékja, magánbefektetők ezrei és bankok tucatjai mellett őt is csődbe vitte.⁴⁹ Scott ugyanis nem csupán szerzőként, hanem irodalmi vállalkozóként is jelen volt a piacon: műveit kiadójával (Archibald Constable) és nyomdászával (James Ballantyne) közös vállalkozásokban jelentették meg. Az 1826 januárjában ráomló 120 000 fontnyi adósságtömegben a hatalmas bevételeket és hatalmas kiadásokat forgató háztartásában felgyűlt személyes tartozások összefonódtak ezeknek a cégeknek az adósságaival.⁵⁰

A fent idézettekkel ellentétben azonban Scott nem könyörgött „irodalmi koldusként” alamizsnáért, s a jobb karját sem vágta le, hanem úgy döntött, hogy tartozásait írással fogja visszafizetni – „My own right hand shall do it”, olvashatjuk naplója 1826. január 22-i bejegyzésében.⁵¹ (Ez nagyon jellemző kép: a dolgos kéz, vagyis nem az elme vagy a szív, az irodalmi alkotás metonímiája, forrása nem az ihlet, hanem a szorgalom.⁵²) A csődre tehát Scott az irodalmi termelés ütemének még további fokozásával válaszolt, vagyis azzal igyekezett kivágni magát szorult helyzetéből, ami magát a szorult helyzetet létrehozta. Jogilag azért volt lehetséges, hogy szó szerint kiírja magát a tartozásaiból (vagyis nem indult ellene végrehajtás, s továbbra is az írói jövedelmeiből építettett Abbotsford-kastélyban lakhatott, műkincsei, könyvei és régiségei között), mert nem jelentett magán- vagy kereskedelmi csődöt, hanem megállapodott a hitelezőivel, hogy egyesítik az adósságokat, s ezután a hitelezők egy választott testülete felügyeli bevételeit, illetve fizet osztalékot abból, amit Scott együttesen törleszt nekik. A szerződés ezt így fogalmazza meg: „Én, alulírott Sir Walter Scott, kötelezem magam, hogy időmet és tehetségemet olyan irodalmi művek előállítására fordítom, amelyek megítélésem szerint a legvalószínűbben előmozdítják azt a célt, hogy az ezekből szár-

49 A válság lefolyásáról és okairól: Larry NEAL, „The Financial Crisis of 1825 and the Restructuring of the British Financial System”, *Federal Reserve Bank of St. Louis Review* 80, no. 3 (1998): 53–76.

50 Scott csődjéről lásd: W. E. K. ANDERSON, „Introduction”, in *The Journal of Sir Walter Scott*, ed. W. E. K. ANDERSON, xxix–xxxv (Oxford: Canongate Classics, 1998); SUTHERLAND, *The Life of Walter Scott...*, 272–355.

51 ANDERSON, *The Journal of Sir Walter Scott...*, 77.

52 Scott legendás munkabírású jobbára vonatkozik veje és életrajzírója, John Gibson Lockhart híres anekdotája is, miszerint egyszer a szemközti házból meglesi edinburghi otthonában, amint órákon át megszakítás nélkül körmöli a *Waverley*-t (idézi SUTHERLAND, *The Life of Walter Scott...*, 170–1). Bajza József egy 1832-es cikke ugyancsak azzal foglalja össze Scott írói meggazdagodásának és elszegényedésének történetét, hogy „aki ily rendkívüli jövedelmeket várhat írásaiból, azt, meddig egészsége s ép keze van, nem kell félteni éhvel halástól.” BAJZA József, „Scott Walter írói jövedelme”, in *Bajza József elfeledett írásai*, szerk. FENYŐ István (Budapest: Magvető, 1984), 128–129.

mazó összegeket a részemről a cég partnereként és magánszemélyként fennálló tartozások törlesztésére fordítsam”.⁵³ Scott életének utolsó hat éve ezzel telik, s a végletekig feszített munka vezet halálához. Összességében tartozásai felét fizeti vissza, részben új munkáival, részben pedig összegyűjtött művei negyvennyolc kötetes *Magnum Opus* (1829–33) kiadásával. (Ez utóbbi megjelentetéséhez vissza kellett vásárolnia saját művei tulajdonjogát, mégpedig úgy, hogy licitált rájuk az egykori kiadója, Constable hagyatéki árverésén.⁵⁴)

Scott esete több szempontból is az irodalmi és a hitelpiac összefonódását példázza. Bukásához saját írói pályáján éppolyan mániás befektetési időszak vezetett, mint általában az 1825-ös pénzügyi összeomláshoz: túlköltekezésre hajlamos életmódja és nem kellően gondos üzletvitele egyaránt azon alapult, hogy mindig meg fog tud írni évi két-három bestsellert. Másrészt azok a könyvkiadói és nyomdai vállalkozások, melyekben partnerként szerepet vállalt, hitelviszonyaikat tekintve is átláthatatlanul összefonódtak: a két cég egymásnak kiállított váltói révén kölcsönös garanciát vállalt a másik tartozásaira, s a bukáskor Scott mindkettőért felelt. Ebből az a fonák helyzet is adódott, hogy adott esetben olyan adósságokért kellett jótállnia, amelyek eredetileg neki szóló kifizetéseként keletkeztek: regényei honoráriumát kiadójától 6, 12 és 18 hónapos lejáratú váltókban kapta meg, s ezeket a követeléseket általában azonnal eladta, vagyis a névérték alatt gyorsan készpénzzé tette, amikor viszont lejáratukkor e váltókat az eredeti kiállító Constable nem tudta kifizetni, a cégben való partnersége miatt ezeket is Scotton lehetett követelni.⁵⁵ Két hiteligazdaság érintkezéséről van szó abban a tekintetben is, hogy adósságait Scott azért törleszthette irodalmi szövegekkel, mert hitelezői hitelt adtak annak, hogy írói működése továbbra is termelő erő. Elfogadva ezután írandó műveit mint bevételforrást, újabb hitelt adtak neki, ezúttal szakmait, s nem pénzbelit. (Ezért kell ekkor nyilvánosan is elismernie azt az addig titkolt tény, hogy ő a *Waverley*-regények szerzője.)

Scott döntése, hogy adósságait írással törleszti, visszamenőleg igazolja annak őszinteségét, amit beadványában kifejtett – írónak állni, mint minden más üzlet, potenciálisan jövedelmező, de nem kockázatmentes vállalkozás, s a piac egyszerre rejti a bukás és a kilábalás lehetőségét. Scott a könyvkiadást általában is

53 Idézi: ANDERSON, „Introduction”, xxxiii.

54 Vö. SUTHERLAND, *The Life of Walter Scott...*, 330–333. Megemlíthető itt a fordított párhuzam Goethével, aki saját életműkiadása sajtó alá rendezésekor tucatnyi kiadóval licitáltatott a megjelentetés jogára. Vö. HITES Sándor, „Goethe és az irodalmi önanukció”, *Studia Litteraria* 60, 3–4. sz. (2021): 289–306.

55 Vö. Matthew ROWLINSON, *Real Money and Romanticism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 64–65.

spekulatív befektetésnek tekintette. Egy 1807-es levelében így ír: „A könyvkiadó kiad húsz könyvet abban a reményben, hogy az egyik spekulációja majd jól üt ki (*hitting upon one good speculation*), éppen úgy, mint amikor valaki a nyeremény (*prize*) reményében lottószelvényt (*shares of lottery*) vásárol”. A „mérleg összességében kiegyensúlyozott”, mert amit a kiadók elveszítenek az egyikben, azt megnyerik másikon: azért „vágják meg” az irodalmi „kalandorok” (*adventurer*) közül a sikeresebbeket, hogy ebből „apróbb díjakkal (*petty prizes*) vigasztalhassák a vesztes kalandorokat”. A kiadóipar gazdálkodása tehát magában foglalja a tőzsdei szerencsejáték, de a mecénatúra, sőt, a szegénységélyezés gesztusait is, s ez a spekulatív gazdaság azért lehet egészében „mégis kedvező az irodalom ügyének”, mert „az út nyitva áll mindenki előtt”, senki sincs „kizárva a verseny privilégiumából”.⁵⁶ Ahogy tehát majd az Irodalmi Társulat elleni beadványában, Scott itt is a piac méltányosságáról beszél, jóllehet nem érdemek és jutalmak egybeesésére, hanem a kockázat egyenletes eloszlására nézve. A piac eszerint nem igazságosságra, hanem véletlenszerűsége révén biztosít egyenlőséget.⁵⁷

Scott szemében az irodalom nem a gazdaság ellenében, hanem éppen a gazdaság révén lehet autonóm. Az autonómia persze viszonylagos, hiszen a mecénásnak való kiszolgáltatottságot a piacnak való kiszolgáltatottságra cseréli. Ez pedig szellemi és biológiai értelemben is felőrölheti az alkotót, illetve alkotását a szabványosítás és a tömegesítés jegyében az ipari termeléshez és a pénzpiac körforgásához közelíti. Thomas Carlyle 1838-as esszéjének maliciózus, de éleslátó jellemzése szerint Scott „regényeket rögtönzött, hogy földbirtokot vásároljon rajtuk” (*writing impromptu novels to buy farms with*), aminek szükségszerűen „nem lehetett más végcélja, mint hogy egyre gyorsabb és gyorsabb ütemben folyjon”. S ennek az alkotásmódnak nincs is más szellemi vagy művészeti teleológiája: „Hová vezethetett volna mindez? Hol állhatott volna meg? Mindig van új földbirtok, amit meg lehet vásárolni, amíg mindig van új regény, amivel fizetni lehet érte”.⁵⁸

Scott csődjének abban a tekintetben viszont volt önmagán túlmutató, korszakos jelentősége, hogy az 1825–26-os válság vezet a brit irodalmi piac mediális és gazdasági átszervezéséhez, s a század középső harmadában annak tanulságai ösz-

56 Scott Miss Seward-nak, 1807. szept., in GRIERSON, *The Letters of Sir Walter Scott*, 1:379–80.

57 Ezzel együtt Scott hitt abban, hogy a piac kiismerhető, sőt, a kereslet felmérése az írói képességek része: „akinek a kenyere múlik könyve sikerén [...] szükséges, hogy tanulmányozza a népszerűséget”, idézi: SUTHERLAND, *The Life of Walter Scott...*, 128.

58 Thomas CARLYLE, „Sir Walter Scott” [1838], in Thomas CARLYLE, *Critical And Miscellaneous Essays. In Five Volumes*. Volume IV. (New York: Charles Scribner’s Son, 1901), 83.

tönöztek többek közt a folytatásos közlés térnyerését és a fizetős kölcsönkönyvtári rendszer kiépülését.⁵⁹

Exkurzus: fejedelmi ajándékozás az irodalmi köztársaságban

Érdeemes lehet itt beiktatni egy rövid kitérőt az írói jutalmazás szimbolikus ökonómiájáról. Az irodalmi piac pénzzel jutalmazza szerzőit, bevezetve ezzel azt a dilemmát, hogy ez az „általános egyenérték” mennyiben konvertálható a szellemi teljesítmény eszmei skáláján. A szimbolikus jutalmak esetében viszont az jelent problémát, hogy mi egy-egy díj (akár tárgyi mivoltának) viszonya az általa közvetíteni kívánt szimbolikus értékhez és az adományozóhoz.

Scott 1827-ben maga is megkapja az Irodalmi Társaság jutalomérmét, egy évvel később pedig egy magánszemélytől, nevezetesen Goethétől, éri hasonló elismerés. 1828 januárjában Goethe hat érmet küld művei angol fordítójának, Carlyle-nak, hogy ossza szét azokat „brit jóakarói” között, meghagyva, hogy kettőt közülük Walter Scott kapjon.⁶⁰ Goethe olyan szerzőket kívánt jutalmazni, akik német-brit viszonylatban segítették a nemzeti irodalmak közti kapcsolatfelvételt, vagyis annak kialakulását, amit ekkoriban nevez el *Weltliteratur*nak. (Scott ebben a tekintetben Goethe első drámája, a *Götz von Berlichingen* angolra fordítójaként jött szóba.) A világirodalmat Goethe „szellemi kereskedelemként”, vagyis egyfajta „vásárként” határozta meg, „hová minden nép elhozza a maga portékáját”, s a fordító kereskedőként, saját „üzlete” érdekében közvetít köztük, miközben maga is „gazdagszik”.⁶¹ Az érmék adományozásakor azonban úgy járt el, mint egy alattvalóit megjutalmazó uralkodó – az érmeiken saját arcmása volt látható (ahogy az Irodalmi Társaság érméit IV. György portréja díszítette), vagyis Goethe mintegy önmagát adta ajándékba. Ez a „költőfejedelemhez” (*Dichterprinz*) méltó gesztus nem a piachoz, hanem a habermasi reprezentatív nyilvánosság rituáléihoz illeszkedett. Az érmék szétosztásakor Carlyle is rájátszott erre. Scottnak írott – tíz

59 A válságnak a könyvkiadásra tett hatásáról: John SUTHERLAND, „The British Book Trade and the Crash of 1826”, *The Library* 9, no. 2 (1987): 148–161; Simon ELIOT, „1825–6: Years of Crisis?”, in *The Edinburgh History of the Book in Scotland. Volume 3. Ambition And Industry 1800–80*, ed. Bill BELL, 91–95 (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007).

60 Goethe Thomas Carlyle-nak, 1828. jan 1., in *Correspondence between Goethe and Carlyle*, ed. Charles E. NORTON (London–New York: MacMillan, 1887), 38. Az érmeiket Scott mellett Lockhart, a *Quarterly Review* szerkesztője, Francis Jeffrey, az *Edinburgh Review* szerkesztője, illetve George Moir, Schiller *Wallenstein*jének fordítója, az edinburghi egyetem későbbi retorikaprofesszora kapta.

61 Vö. GOETHE, „Thomas Carlyle: Schiller élete”, ford. GÖRÖG Lívია, in *Antik és modern*, szerk. PÓK Lajos (Budapest: Gondolat, 1981), 719; Goethe Thomas Carlyle-nak, 1827. júl. 20., ford. GÖRÖG Lívია, in *uo.*, 691.

évvel későbbi, már Scott halála után írt, fent idézett esszéjéhez képest persze nagyon más hangvételű – levelében Goethe „nagyköveteként” mutatkozik be, aki a „költészet két királya” (*two Kings of Poetry*) között közvetít. A reprezentatív nyilvánosságnak a láthatóság és az elérhetetlenség feszültségére épülő színpadát idézi fel az a fordulata is, miszerint „hízeleg a hiúságomnak és a csodálatos iránti előszeretetemnek, ha azt gondolhatom, hogy egy külföldi révén, akivel sohasem találkoztam, most eljuthatok saját honi uralkodómhoz (*my native Sovereign*), akit már olyan sokszor láttam nyilvánosan (*in public*)”.⁶²

Goethe megkülönböztette az irodalmi művek transznacionális forgalmának vulgáris és emelkedett rétegét.⁶³ Az, hogy elsősorban Scottnak, vagyis kora egyik legnépszerűbb, eleve nemzetközi fogyasztásra író szerzőjének szánja az érmeket, azt jelzi, hogy nem zárta ki, hogy valaki egyaránt részese legyen a világirodalom kereskedelmi, illetve a legkiválóbbak belső jutalmazása alapján szerveződő, nem piaci szférájának is.

Ez utóbbi jellemző cserereformája nem a piaci adásvétel, hanem az ajándékozás. Fontos körülmény, hogy a Scottnak küldött érmék eleve egy ajándékot viszonoztak, nevezetesen a Scott által írott Napóleon-életrajz egy Goethének megküldött példányát.⁶⁴ A cserék sorát folytatja néhány évvel később egy kollektív viszontajándék, egy aranyozott pecsétnyomó, melyet brit írók küldenek, Carlyle szervezésében, Goethe 82. születésnapjára. Az ajándékot jegyző „Tizenöt Angol Barát” között ott van Scott is (ahogy Goethe érméinek két másik díjazottja, Lockhart és Moir, illetve Robert Southey és William Wordsworth is). A gesztus célja a hódolat kifejezése – vagyis hogy „megörökítse a hálát”, amellyel Goethének „a világ tartozik”⁶⁵ –, de éppúgy tekinthető az irodalmi mező saját belső jutalmazási rendszerének kifejezőjeként, mint Goethe érméi.

S Goethe az ajándékot rögtön viszonzozza is *A tizenöt angol barátinak* (*Den Fünfzeihen Englischen Freunden*) című költeményével. Ebben azt fejtegeti, hogy a költészet külföldi hatása mindig bizonytalan, ám most a britek kézzelfogha-

62 Thomas Carlyle Walter Scottnak, 1828. ápr. 13., in *The Collected Letters of Thomas and Jane Welsh Carlyle*, ed. Ian CAMPBELL, Aileen CHRISTIANSON and David R. SORENSON (Durham, NC: Duke University Press, 1970–), 4:1826–28, hozzáférés : 2022.11.20, https://carlyleletters.dukeupress.edu/volume/04/lt-18280413-TC-SWS-01#FN1_REF

63 „ami a tömegnek tetszik, az a határokon át is terjed majd [...], minden égövön, minden vidéken polgárjogot nyer”, míg a „komolyabb s derekabb műveknek és szerzőknek ez korántsem sikerül majd így”, de a „közlekedés gyorsulásának” köszönhetően ők is „könnyebben találhatnak egymásra”, s közösen munkálkodhatnak „a valódi haladás előmozdítására”: GOETHE, „További megjegyzések a világirodalomról”, ford. GÖRÖG LÍVIA, in PÓK, *Antik és modern*, 722.

64 Vö. Goethe Carlyle-nak, 1828. jan. 15., NORTON, *Correspondence...*, 49.

65 Vö. uo., 290–294.

tó tanújelét adták annak, hogy vették az üzenetet, s ajándékkal ezt mintegy „meg is pecsételték” (*besiegelt*).⁶⁶ A vers utolsó sora tehát figuratívan játszik el az ajándékba kapott tárgy képzetével, de közben annak tárgyi valójával is: a levelet, melyben a költeményt elküldi, Goethe ezzel a pecsétnyomóval zárja le.⁶⁷ Vagyis a viszonzásul küldött vers képhasználatában és a vers papírján is szentesít egy szimbolikus cserét, mintegy „lepecsételi” a kultúraközi kommunikációnak, vagyis a világirodalomnak egy ünnepélyes dokumentumát.

Tudható azonban, hogy Goethének valójában súlyos fenntartásai voltak a kapott ajándékkal szemben. Úgy látta, „minden művészséget nélkülöz, semmit nem ábrázol, semmi jelentése nincs, csak drága és költséges”, s nem példáz mást, mint hogy hosszú hanyatlás után az angolok immár szemlátomást „minden művészi érzéküket elveszítették” (*von aller Kunst entblößt waren*).⁶⁸ Goethe számára eszerint végül kérdésessé vált, vajon mennyit is ér a kultúrák közötti kapcsolatoknak az a piaci adásvételnél emelkedettebb formája, amely a kölcsönös nagybecsülést szimbolikus ajándékok cseréjével fejezné ki. Innen nézve, amikor válaszlevelében a pecsétnyomót gyakorlati értelemben is használatba veszi, éppenséggel lefokozza az ajándékot, megvonja tőle az eszmei értéket, használati tárgygyá degradálja.

Robert Southey, aki ekkortájt maga is elnyeri az Irodalmi Társaság aranyérmét, még nyíltabban fejezte ki elégedetlenségét: 1830-ban gúnyversben emlékezik meg arról, hogy az érmet eladta, és az árából vett egy ezüst teáskészletet. Gesztusának jelentése az, hogy az érme nem ér többet, mint az anyag, amelyből készült, mivel az adományozó Társaság sem rendelkezik „a presztízs ökonómiájában” azzal a tőkével, amely a díjat ezen felül szimbolikus értékkel ruházhatná fel.⁶⁹ Magánkörben Scott ugyanezzel a gondolattal játszott el: „[jobb volna] átalakítani ezt a *Honorificotudinitatibus* érmet valami hasznossá [...] egy masszív kenyereskosárrá [...] vagy levesestállá”.⁷⁰

66 „Worte die der Dichter spricht,/ Treu in heimischen Bezirken,/ Wircken gleich, doch weiss er nicht/
Ob sie in die Ferne wircken./ Britten! habt sie aufgefasst/ ‘Thatigen Sinn! das Thun gezügelt;/ Stetig
Streben, ohne Hast.’/ Und so wollt Ihr es besiegelt.” Uo., 295.

67 Vö. uo., 295.

68 Goethe titkára, Friedrich Wilhelm Riemer naplóját idézi: Wolfgang HECHT, *Allerlei freundliche Dinge. Geburtstagsgeschenke für Goethe* (Weimar: Nationale Forschungs- und Gedenkstätten der Klassischen deutschen Literatur, 1985), 72.

69 Southey versét idézi és az esetet értelmezi: James F. ENGLISH, *The Economy of Prestige. Prizes, Awards, and the Circulation of Cultural Value* (Cambridge, MA – London: Harvard University Press, 2005), 160–163. Ugyanitt az irodalmi díjak tárgyi értékének problémáiról általában: 155–184.

70 Idézi: uo. 162.

A piac abszolutizálása, banalizálása és démonizálása

Az irodalmi tevékenység jutalmazásának, ellentételezésének, támogatásának kérdése nem esetleges probléma, hanem magát e tevékenység társadalmi ontológiáját érinti: az így létrejött művek mibenlétét határozza meg, hogy mire cserélhetők.

Walter Scott pályája azért kiváltképp alkalmas arra, hogy ezen elgondolkodjunk, mert a modern irodalom létrejöttének időszakából nyújt példát jelképes és anyagi, erkölcsi és pénzügyi elismerés, ezek monetáris vagy tárgyi kifejeződésének, illetve azok átválthatóságának a konfliktusaira. S egyúttal azt is megmutatja, mennyire változatosak ezeknek a konfliktusoknak a helyszínei, diskurzusai, eseményei (kereskedőtársadalom, állam és királyi udvar, polgári és reprezentatív nyilvánosság, piac és jótékonyosság, jutalom és segély, önérdék és jóakarát, üzleti és művészi hitel, vagyon és csőd), illetve hogy a szellemi teljesítmények honorálásának és versenyének a kérdései milyen változatos tudásterületeken (esztétika, politikai gazdaságtan, teológia, szociológia, evolúcióbiológia) voltak feltehetőek vagy értelmezhetőek, s hordozhattak tetteket a társadalom önszabályozó vagy irányított működésének, a gondviselés vélt szándékainak vagy a szerves élet lefolyásának a megítélésére nézve.

Scott nézeteit azért is érdemes megfontolni, mert emlékeztethetnek rá, a piacosodás eredendően emancipációs fejlemény: a javak szerződéses viszonyok alapján történő adásvétele, illetve az, hogy forgalmazásuk során e javak értéke és ellentételezésük mértéke külső tekintélytől és kényszertől függetlenül nyer megállapítást, a modern társadalom autonómiáját fejezi ki. Ennek fényében szembeűnő, hogy a maga belső viszonyaiban éppenséggel az írói köztársaság reprodukálta a feudális kegy és a hódolat gesztusait, illetve imitálta a reprezentatív nyilvánosság rituáléit. S Goethe parvenü gesztusában a maga avíttysága ellenére is volt valami előremutató, hiszen megelőlegezte a legemblematikusabb világirodalmi elismerést, az irodalmi Nobel-díjat, amely szintén a feudális nyilvánosság jutalmazási rendjébe oltja bele a modern, filantrokapitalista jótékonyosság gyakorlatát: a díjjal járó pénzjutalom az alapító vegyész-üzletember hagyatékából származik, az érmet pedig a svéd király adja át.

Az irodalmi piacot ma kevesen tekintik a közösség kulturális önkifejezésének hordozójaként vagy az adekvát értékelés terepeként. Leggyakrabban az igazi irodalmi értékek ellenfogalmaként kerül szóba, a manipuláció és a silányság világaként.⁷¹ Ez talán azért is van így, mert általában a piac fogalmának sem része már

71 Két fontos kísérlet a magyar irodalomtörténet-írásban az irodalom autonómiájának és gazdasági heteronómiájának újragondolására: RÁKAI Orsolya, *Az irodalomtudós tekintete: Az önállósuló*

az a „csinosodás” diskurzusaitól a klasszikus liberalizmusig meghatározó meggyőződés, miszerint a szabad csereforgalomnak egyéni és társadalomfejlesztő hatása van.⁷² Társadalmi abszolutizációjával és kulturális démonizációjával párhuzamban maga a piac fogalma sorvadt el, s lett a javak és az információk elosztásának semleges mechanizmusává. Ezért homályosulhatott el a történeti szerepe a modern kultúra önelvűségének létrejöttében. Vagyis az, hogy felbomlasztva „a patronálási viszonyok hálózatát” (benne a művészet instrumentális felfogását), maga az „árúvá válás” tette lehetővé, hogy a műalkotásokat a „szabad, autonóm szellemi tevékenység” megtestesítőiként tekinthessük.⁷³

Scott szemében, mint láttuk, a piaci verseny azért válthatja ki a mecenatúrát, mert az alkotás szabadabb és az ellentételezés méltányosabb formáit biztosítja. A 20. század második felének neoliberais felfogásában viszont maga az „igazságos díjazás vagy elosztás” kérdése vált értelmetlenné: eszerint ezt a kérdést, idézhetjük Hayeket, „csak olyan szerveződésben lehet felvetni, amelynek tagjai parancsra cselekszenek közös célok szolgálatában”, vagyis a totalitárius társadalmakban vagy a hadseregben. A „liberális rendben” viszont „mindenki annyi díjazásra számíthat, amennyit a szolgáltatásai megérnek azoknak, akiknek szánja őket, és ez semmiféle korrelációban nem áll azzal, amit az érdemeinek, s még kevésbé azzal, amit a szükségleteinek nevezhetünk”. Hayek szerint az egyedi „szükségleteknek”, „érdemeknek” és „jutalmaknak” nincs objektív mércéje, ezért a piac nem is hozhat létre ezek között „szoros megfelelést”, hiszen működése „készség és véletlen” (*skill and chance*) összjátékán múlik, amelynek kimenetelét senki nem képes előre látni vagy uralni.⁷⁴

A piaci érvényesülés esetlegességével, mint láttuk, Scott is tisztában volt, de ennek ellenére sem zárta ki szükséglet, érdem és jutalom egyensúlyának lehetőségét. Ez talán azért is lehetett így, mert korának „klasszikus” gazdaságtanában

---

irodalom társadalmi integrációja és az esztétikai tapasztalat problémái 1780 és 1930 között (Budapest: Universitas, 2008), különösen: 109–126, 183–199; BALOGH Gergő, „Írni és megélni: Sajtóipar, mecenatúra és a gazdasági szabadságfok kérdése a magyar irodalmi modernségben”, *Studia Litteraria* 60, 3–4. sz. (2021): 248–265.

72 Mill fent idézett gondolatmenetében láthatni, rosszállóan, a liberalizmus „paternalista perfekcionizmusának” a tünetét. Vö. John O’NEILL, *The Market. Ethics, knowledge and politics* (London and New York: Routledge, 1998), 92–97. De azt is levezethetni belőle, hogy az „eszmék piacán” is szükséges a „kisebbségi vélemények” tevőleges (állami) támogatása. Vö. Jill GORDON, „John Stuart Mill and the Marketplace of Ideas”, *Social Theory and Practice* 23, no. 2 (1997): 235–249.

73 MÁRKUS György, *Kultúra, tudomány, társadalom. A kultúra modern eszméje*, ford. ERDÉLYI Ágnes et al. (Budapest: Atlantisz, 2017), 791–792. Ezzel együtt Márkus azt is magától értetődőnek tekinti, hogy a „kulturális piac” „nyílt versenyében” a „magaskultúra” szükségképpen alulmarad.

74 Vö. F. A. HAYEK, „The Principles of a Liberal Social Order”, *Il Politico* 31, no. 4 (1996): 610–612.

egy-egy termék értékét az előállításához szükséges munka mennyisége határozta meg – a neoliberalizmus viszont a 19. század végének „neoklasszikus” közgazdaságtanához nyúlt vissza, amelyben a javak értéke nem a beléjük fektetett munka, hanem a „hasznosság” szubjektív, fogyasztói megítélésének a függvénye.⁷⁵ Ez utóbbi talán úgy is leírható, hogy formailag mindenki egyéni mecénása azon termékek előállításának, melyeket megvásárol. Szemben viszont a főúri mecénatúrával és Scott piacával mint „társadalmi patronációval”, döntéseiben a közjó sem közvetlenül, sem közvetve nem játszik szerepet.

75 A „klasszikus” (Adam Smith-től David Ricardón át Marxig húzódo) és a „neoklasszikus” (Stanley Jevons, Carl Menger, Alfred Marshall és mások nevével fémjelzett) gazdasági gondolkodás átmenetéről mint a (minőségi) „használati értéknek” a (mennyiségi) „csereértékre” történő redukciójáról: Scott MEIKLE, „Quality and quantity in economics: The metaphysical construction of the economic realm”, *New Literary History* 31, no. 2 (2000): 247–268.